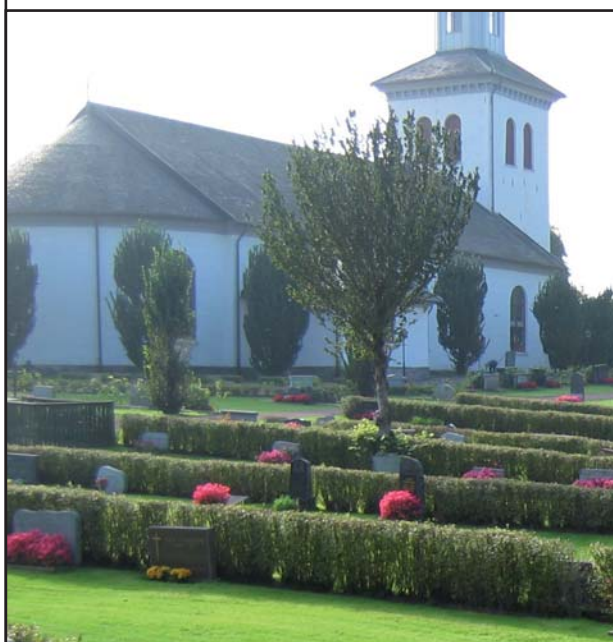

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Månsarps kyrkogård och ödekyrkogård

*Månsarps socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Måsarps kyrkogård och ödekyrkogård

*Måsarps socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

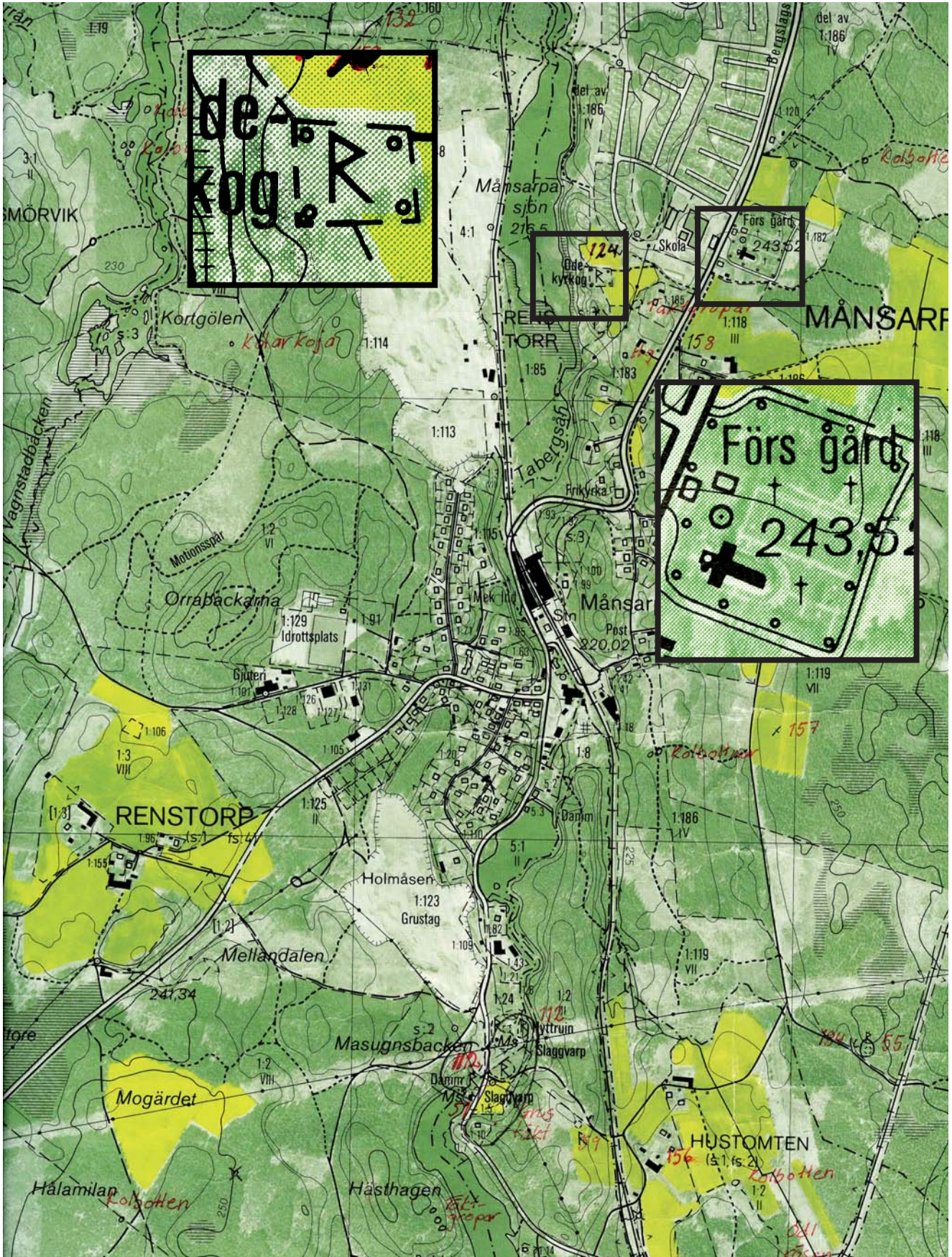
Rapport, foto och ritningar: Ia Manbo
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	7
Allmän kyrkogårdshistorik	9
Månsarps kyrkogård	11
Sammanfattande beskrivning	11
Kyrka och kyrkomiljön	12
Kyrkogårdens historik	13
Händelsehistorik	13
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Allmän karaktär	14
Omgärdning	14
Ingångar	15
Vegetation	15
Gångsystem	16
Gravvårdstyper	16
Beskrivning av enskilda kvarter	17
Kvarter A	17
Kvarter B	18
Kvarter C	19
Kvarter D	20
Minneslunden	21
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	21
Att tänka på vid förvaltning av kyrkogården	22
Månsarps ödekyrkogård	23
Sammanfattande beskrivning	23
Socken och kyrkogårdsmiljö	24
Kyrkogårdens historik	24
Händelsehistorik	24
Beskrivning av kyrkogården idag	25
Allmän karaktär	25
Omgärdning	25
Ingångar	25
Vegetation	26
Gravvårdstyper	26
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	26
Referenser	27
Tekniska och administrativa uppgifter	27

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Månsarp 6D 8j. Skala 1:10 000

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I förekommande fall har även arkiv hos respektive samfällighet gåtts igenom. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård skrivs en delrapport med en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram, samt en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och kyrkan.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kronobergs och

Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av byggnadsantikvarie Ia Manbo vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, *bogårdsbalken*, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även *stigluckan* som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och *begravningsplatser* – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendents-ämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade *köpegravar* och *allmänna gravar*. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare

även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den *allmänna linjen* där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska *sorgeträden* med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med *rygghäckar*. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

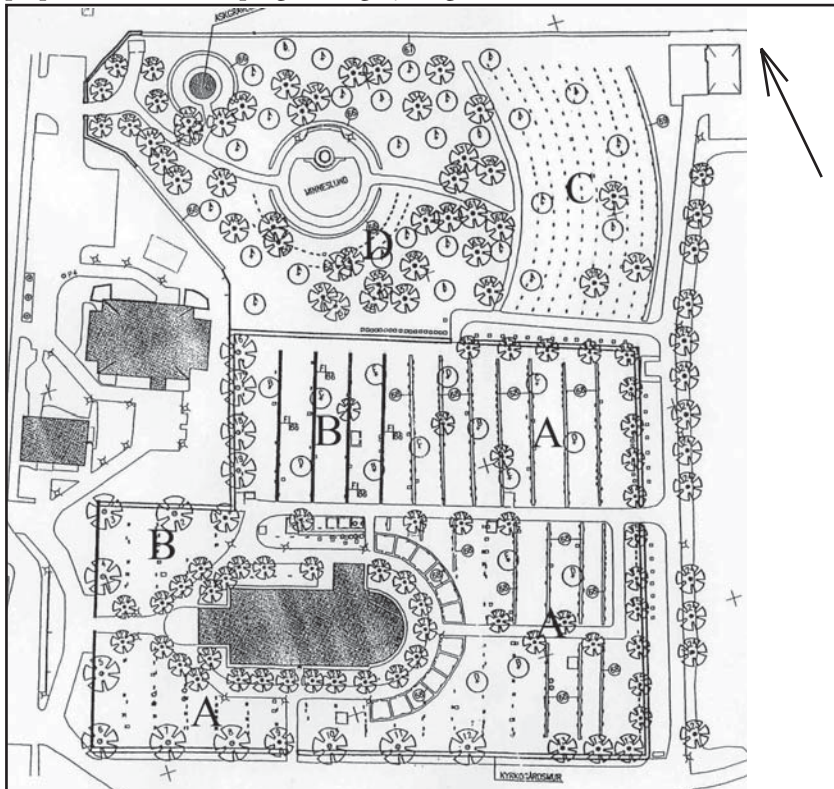
Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också *minneslundar* för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, *askgravlundar* med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, *kistminneslundar* där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt *kistgravlundar* där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen *skogskyrkogården*. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Månsarps kyrkogård

Sammanfattande beskrivning

Månsarps kyrkogård är jämnårig med kyrkan som invigdes 1857. Månsarps gamla kyrka låg ett par hundra meter sydväst om den nuvarande, på andra sidan landsvägen. Kyrkogården är en typisk landsortskyrkogård, med ett flertal bevarade stora och påkostade gavvårdar, ett fåtal från allmänna linjen och en stor del vårdar från andra hälften av 1900-talet. Kyrkogården har endast utvidgats vid ett tillfälle, 1960, då ett område norr om den äldre kyrkogården runt kyrkan inrättades till gravkvarter. Den äldre kyrkogårdens omgärdande stenmur är intakt och delar kyrkogården i två nästintill likstora delar. Nya kyrkogården omgärdas av ölandstok, gran, avenbok och ett murparti vid ingången. Kyrkogårdens kvarter präglas av sina olika bakgrunder av förändringar, mest homogena är av naturliga skäl de på den nya kyrkogården i norr med vårdar från 1964 och framåt. Den äldre kyrkogårdens trädkrans består av ett flertal äldre lönnar och relativt sent planterade oxlar, inne på kyrkogården finns pelaralm runt kyrkan och i två alléer och i det östra området av kyrkogården finns rygghäckar av skogslind. När den nya kyrkogården anlades sparades äldre gran och tall som växte på platsen och dessa präglar idag kyrkogården.

Gravkarta framtagen i samband med den nya trädvårdsplanen 2006. Kvartersindelningen är författarens egen.

Kyrka och kyrkomiljön

Månsarps socken ligger i Jönköpings läns nordvästra del. Den gränsar i söder till Byarums socken i Vaggeryds kommun, i öst till Barnarps, i norr till Sandseryds och i väst till Angerdshestra socknar. Landskapet domineras av höglandet och i socknen tronar Taberg med sina 343 m ö h. Industrialismen har långa anor i Månsarps socken, malmbrytningen började redan på 1600-talet. Övriga industrier har bland annat varit Tabergs Yllefabrik, ett par möbelfabriker och mekaniska verkstäder. Månsarps samhälle växte fram runt en byggnadssnickrifabrik. Trakten blev tidigt befolkad, det tyder den mängd fornlämningar som finns på. Socknen nämns i skrift första gången 1394, då som Magnusathorp.

Månsarps kyrka ligger i Månsarps östra utkant. Kyrkogården omgärdas på tre sidor av åkermark och skog och i väster ligger församlingsgården, i den före detta lärarbostaden, och, på andra sidan landsvägen, Månsarps skola från 1896.

Månsarps kyrka 1971. (Foto: JLM)

Månsarps kyrka ligger på en svag höjd nordost om platsen för dess föregångare, en träkyrka från 1714, som revs då nya kyrkan byggdes 1853-1854 efter ritningar av Johan Hawerman på Överintendentsämbetet. Kyrkobyggnaden är rektangulär med ett halvrunt kor i öster, torn i väster och sakristia i norr. Den är byggd i sten och spritputsad med slätputsade omfattningar, på långhusets och sakristians tak ligger skiffer och på tornets plåt. Anmärkningsvärd är den genombrutna tornspiran i gjutjärn, vars åtta spiror symboliserar de åtta hyttelagen i Månsarp-Taberg.

Kyrkogårdens historik

Månsarps kyrkogård anlades 1853-54 i samband med att den nya kyrkan byggdes. Endast en utvidgning har förekommit, 1960, då gravplatser och ett urngravsområde inrättades norr om den gamla kyrkogården. Den nya kyrkogården invigdes 1964. I samband med utvidgningen togs en ingång upp i den norra kyrkogårdsmuren så att ett sammanhang skapades mellan de båda kyrkogårdarna. Av äldre kartmaterial framgår att en ingång skapades i den södra kyrkogårdsmuren mellan 1912 och 1960, dock är det osäkert när exakt detta skedde. För att förnygra den ursprungliga trädkransen upprättades ett trädvårdsprogram 1991 av Lennart Angselius. 1992 anlades minneslund och urngravsområdet på den nya kyrkogården och 1999 lades ett antal grusgångar igen. 2005 anlades ett stenröse för urngravar i nordväst på den nya kyrkogården.

Händelsehistorik

1853-54

Kyrkogården anlades i samband med att kyrkan byggdes. (ATA)

1960

Förslag till utvidgning norr om kyrkan. Ritningar av stadsträdgårdsmästaren trädgårdsarkitekten Ivar Andersson. (ATA)

1964

Den nya kyrkogården invigdes. (ATA)

1967

Förslag till utvidgning i öster togs fram av Landskommunernas Arkitektkontor i Jönköping. Ett förslag till nytt begravningskapell godkändes. Utvidgningen genomfördes aldrig. (ATA)

1991

Trädvårdsprogram upprättat av Lennart Angselius. (ATA)

1992

Minneslund och urngravsområdet anlades på nya kyrkogården. (Andersson 070111)

1999

Tillstånd att lägga igen grusgångar, för att få ett enhetligt och funktionellt gångsystem. (JLM)

2001

Handikappanpassning av grusgång med olje-grusblandning täckt med ett löst naturgruslager. (JLM)

2005

Ett stenröse anlades i urngravskvarteret på nya kyrkogården. Idegranshäcken runt minneslundan byttes mot avenbok och staketet mot församlingsgården byttes till en avenbokshäck.

2006

Tillstånd till genomförande av trädvårdsplan på kyrkogården. Förslaget upprättades av Lars-Erik Carlsson, Tekniska kontoret, Jönköping. (JLM)

Beskrivning av kyrkogården idag

Den västra muren, före och efter tillkomsten av det smidda staketet. (Foto: JLM)

Allmän karaktär

Månsarps kyrkogård breder huvudsakligen ut sig norr om kyrkan och är delad i två delar – den gamla och den nya kyrkogården – av den forna norrmuren. Runt kyrkan och öster om församlingsgården finns flest stora och påkostade gravvårdar och runt kyrkans kor finns ett antal grusgravar. På den resterande kyrkogården är det betydligt vanligare med mindre och yngre gravvårdar, de flesta med en låg och bred form som blev modern under första hälften av 1900-talet. Den östra delen av kvarteret präglas av rygghäckar av skogslind. På den nya kyrkogården invigdes den östra delen 1964 och den har en modern karaktär med likartade gravvårdar placerade i en vid båge mot väster. Den västra delen består av minneslundan och urngravarna som omger den, och stenröset i nordväst.

Omgärdning

Den gamla kyrkogården är omgärdad av en kallmurad skalmur i huggen granit med omväxlande riktigt stora och små stenar. Muren är cirka 1 meter hög och på den växer mossa och sedumväxter. Den är förmodligen ursprunglig. Längs den västra gränsen finns ett järnstaket som är fäst i en sockel av kvaderhuggen granit. Den nya kyrkogården omgärdas av ölandstok i öster, i norr en hög granhäck och ett staket. I väster finns ett murparti runt ingången bestående av kalksten och cementfog och mot församlingsgården en avenbokshäck.

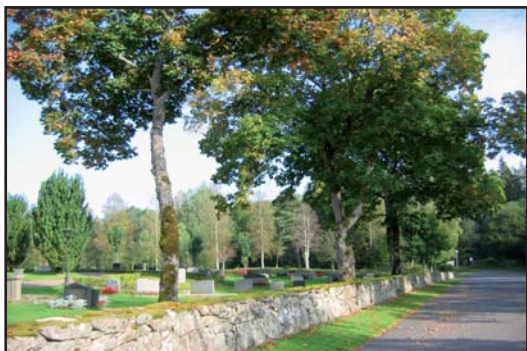
Ingångar

Kyrkogården har fem ingångar, varav fyra med grind. Huvudingången är ursprunglig och ligger öster om kyrkan. Den består av ett smitt grindpar som tillverkades 1836 till den nuvarande ödekyrkogården. I smidesmönstret ingår texten ”Månsarp 1836” målad i vitt, i övrigt är grindarna svartmålade. Grindstolparna har en smal form med bågformad avslutning upptill och är tillverkade i skrädhuggen kalksten. I söder finns en ingång som, enligt äldre kartmaterial, tillkom någon gång mellan 1912 och 1960. En smidd, svartmålad järngrind är fäst i huggna grindstolpar av granit. I öster finns två ingångar varav en ursprunglig. Dess grindpar har samma utformning som staketet i väster. Grindarna är fästade i grindstolpar av huggen granit, krönta med granitklot. Den andra östra ingången har ingen grind utan fungerar främst som förbindelse till bårhus och redskapsbod. I nordväst finns den femte ingången. Grindstolparna, liksom det omgivande murpartiet, är murade i kalksten med cementfog. De svartmålade järngrindarna har ett modernt uttryck.

Vegetation

Vegetationen skiljer sig åt på nya och gamla kyrkogården. Längs gamla kyrkogårdens södra och västra gräns växer idag en rad av lönnar, av vilka de äldsta skulle kunna vara ursprungliga. Det trädvårdsprogram som togs fram 1991 märks av genom att fem yngre lönnar finns planterade, förmodligen som ersättning för äldre. I öster, väster mot församlingsgården och längs muren som delar kyrkogården växer oxlar. På gamla kyrkogården finns pelaralmar runt kyrkan, längs de två grusgångarna och på den norra delen.

Vegetationen på Månsarps kyrkogård skiljer sig åt på den äldre och den yngre delen. Den äldre har ett mer traditionellt uttryck medan den yngre till stor del behållit det naturliga trädbeståndet.

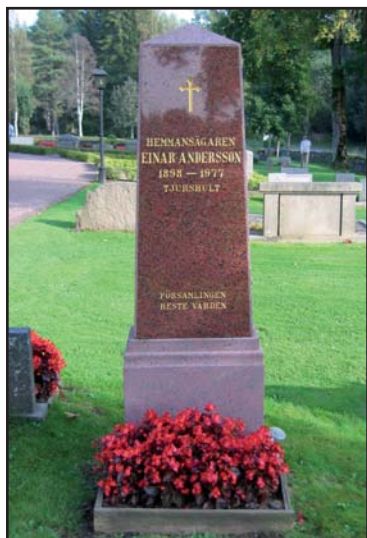
Den nya kyrkogårdens vegetation är mer naturlig, med granar och tallar som stod på platsen innan kyrkogården anlades. I väster, vid ingången, har planterats ett antal körsbärsträd. Minneslunden och stenröset ramas in av avenbokshäckar.

Gångsystem

Dagens gångsystem är enkelt och består av en rak gång från kyrkogårdens ingång i väster till kyrkans entré där den delar sig och går runt kyrkan. En gång leder till ingången i söder, en leder från kyrkans kor till den östra muren och en går parallellt med denna till ingången i öster. På den nya kyrkogården finns en grusgång från ingången i öster till ingången i gamla kyrkogårdens norra mur, längs den västra kanten av gravkvarteret från 1964, via minneslunden fram till ingången i väster. Gångarna består av oljegrusblandning belagd med ett lager naturgrus.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna på Månsarps kyrkogård skiljer sig inte så mycket från dem på andra kyrkogårdar. Gravvårdarna skiftar i utformning och historia men är förhållandevis väl samlade kvarter för kvarter. De äldsta och mest påkostade gravvårdarna finns i kvarter B med en stor andel högresta och monumentala vårdar. Kvarteret är även kompletterat med gravvårdar från vår egen samtid. Kvarter A är uppblandat med äldre och yngre vårdar som har den tidstypiska låga och breda formen, de yngsta ofta med asymmetrisk kontur och naturstensliknande förebilder. Här finns också ett par vårdar som skulle kunna härledas till allmänna linjen. De norra kvarteren C och D innehåller enbart vårdar från 1900-talets senare hälft och början av 2000-talet.

De flesta vårdarna är moderna med låga och breda proportioner. Kvarter B och D avviker med flera mer högresta vårdar.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarteret är kyrkogårdens största och innefattar området söder om kyrkan, hela den östra och norra delen av gamla kyrkogården till strax väster om sakristian. I söder och en bit öster om kyrkan är karaktären öppen med gravvårdarna placerade i rader på en gräsbevuxen yta. Längre österut har rygghäckar av skogslind planterats som bakgrund till gravvårdarna som står i dubbla rader. Gravvårdarna spänner tidsmässigt över en lång period med ett visst överslag av vårdar från 1980-90-talen. Intrycket är ett kvarter med splittrad tidsprägel som ändå hålls ihop av just detta samt gravvårdarnas likartade utformning.

Gravvårdstyper

Huvuddelen av gravvårdarna i kvarteret är tillkomna och uppsatta under 1900-talets mitt eller senare. De präglas av låga och breda proportioner, enkel utformning och lågmäld profil. Flertalet har förenklade eller uttalade klassicistiska inramande element som tympanonfält eller pilastrar. De yngre, från 1990-talet och framåt, har en mer naturstenslik form som gärna är asymmetrisk. Blandat med dessa förekommer även äldre vårdar, den äldsta från 1859, av mer högrest karaktär. I norr finns ett par gravvårdar som skulle kunna vara rester av allmänna linjen. Dessa utmärker sig genom sin begränsade storlek, att de är ensamgravar och att de står i kronologisk ordning men tyvärr är gravvårdarna för få för ett säkert avgörande. Två grusgravar, en med stenram och en med måbärsomgärdning, förekommer i kvarteret. Titlar förekommer, som väntat med detta tidsspänn, på endast ett fåtal av vårdarna, bland andra bergsmannen, hemmansägaren, stationsmästaren och häradsdomaren. Komplet-

Eftersom de flesta av vårdarna i kvarteret är från andra hälften av 1900-talet har de också den moderna formen med låga och breda proportioner.

tering av gravraderna kan gärna ske, vårdarna bör då utformas efter de karaktäristiska dragen på omgivande gravvårdar.

Typiska vårdar ur allmänna linjen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarterets främsta kulturhistoriska värde är kopplat till de enskilda gravvårdarna. Kvarterets norra del har förmodligen varit ämnat för allmänna linjen och det fåtal gravvårdar som påminner om detta gravskick bör även framledes få stå kvar. Allmänna linjen-vårdar är viktiga att bevara eftersom de bidrar till att skildra den sociala bredden i samhället och på kyrkogården. Även mer påkostade vårdar har kulturhistoriska värden särskilt de två grusgravarna och de med titlar, Orts- och gårdsnamn som påminner om och speglar bygden. Till dessa hör även vårdar med person- och lokalhistoriskt värde.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B innefattar området nordväst om kyrkans ingång, resterande område norr om kyrkan och de gravvårdar som finns mellan grusgångarna i norr samt grusgravarna öster om koret. Kvarteret

är det med flest stora och påkostade gravvårdar bevarade och det är dessa som ger det huvudsakliga intrycket av kvarteret. Åldern på gravvårdarna sträcker sig från 1902- 2000 utan att något årtionde kan sägas dominera.

Gravvårdstyper

Kvarterets gravvårdar innehåller en blandning av vårdar från 1902 till 2000. Spridningen är stor mellan de större äldre vårdarna, med både högresta och lägre dimensioner, och de yngre gravvårdarna som har det för vår tid typiska mindre formatet med låga och breda proportioner. Flera kraftiga stenkors finns i kvarteret, liksom polerade stenobelisker. Den äldsta daterade grusgravan är från 1928, och på en gravkarta från 1912 finns inga grusgravar vid kyrkans kor. Grusbäddarna är inramade av låga måbärshäckar. Titlar är vanligt förekommande och finns på knappt hälften av gravvårdarna, nämnas kan hemmansägare, fabrikör, patron, fastighetschef, adjunkt och nämndeman.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarterets kulturhistoriska värde hänger samman med de välbevarade och påkostade gravvårdarna, deras storlek, förekomsten av titlar samt grusgravarna med omgärdningar. Grusgravar som på det här sättet följer korets form är ovanligt. Grusbäddarna bör bevaras. Äldre gravvårdar bör ej avlägsnas däremot kan nya gravar tillåtas där gravrätterna gått ut och det idag inte finns några vårdar. De nya vårdarna bör hålla sig till de karaktäristiska dragen bland övriga vårdar.

Kvarter B har flest påkostade gravvårdar på kyrkogården. De äldre är högresta (till vänster) och de yngre är oftare låga och breda, men gemensam är den dekorativa utformningen.

Kvarter C är ett ungt kvarter och gravvårdarna är tidstypiska. Från och med 1990-talet blir de alltmer asymmetriska och inspirerade av den naturliga stenen.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C invigdes 1964 efter ritningar av stadsträdgårdsmästaren trädgårdsarkitekten Ivar Andersson. Kvarteret är öppet och enhetligt, på en gräsbevuxen yta står enkla rader av gravvårdar i en vid halvcirkel vänd mot väster. I öster avgränsas kvarteret av en häck av ölandstök och i väster av en grusgång.

Gravvårdstyper

Kvarteret är väldigt enhetligt vad gäller gravvårdar. Eftersom kvarteret tillkom så pass sent finns inga gravvårdar äldre än 1964. Gravvårdarna är typiska för sin tid, det vill säga enkelt utförda med breda och låga proportioner. Ett fåtal mer utsmyckade vårdar finns men huvudsakligen är vårdarna moderna. Titlar förekommer väldigt sparsamt som brukligt är på gravvårdar från denna tid. Från och med 1990-talet ändras utformningen till mer fria former med asymmetriska naturstenar som förebilder.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har en enhetlighet som är typisk för denna tid, med regelbundet placerade gravvårdar av liknande utseende i kronologiskt upprepade rader. Det kulturhistoriska värdet är främst kopplat till denna tidstypiska utformning och homogena regelbundenhet, karaktären är dock inte unik utan snarare mer typisk och är väl företrädd på de flesta kyrkogårdar i landet. Förutom detta ligger det kulturhistoriska värdet i stenar med titlar och Orts- eller gårdsnamn, samt de vårdar som är resta över personer av lokal- eller personhistoriskt intresse.

Kvarter D

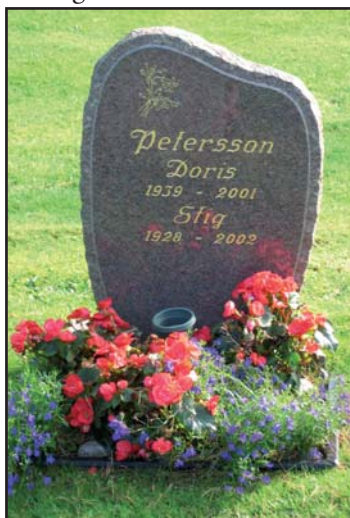

Allmän karaktär

Kvarter D ligger vid minneslunden på den nya kyrkogården. Gravvårdarna är placerade i halvcirklar runt minneslunden som anlades 1992 liksom det omgivande kvarteret. Till kvarteret hör en asklund som anlades 2005.

Gravårdstyper

Att kvarteret är så pass ungt avspeglas i utformningen av gravvårdarna som har ett likartat, modernt uttryck med högre och smalare stenar med asymmetrisk form inspirerad av naturstenar. Vårdarna har ingen eller enkel dekoration.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Det kulturhistoriska värdet är främst kopplat till kvarterets tids-typiska utformning och till vårdar med person- eller lokalhistoriskt värde samt karaktären av skogskyrkogård.

Minneslunden

Allmän karaktär

En minneslund anlades 1992 på den nya kyrkogården. Den är placerad innanför en cirkelformad avenbokshäck och består av en gräsbevuxen yta med bänkar placerade mot ett järnstaket i norr. Framför bänkarna finns blomhållare och blomsterplanteringar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Minneslunden har en diskret och enkel framtoning, det kulturhistoriska värdet är främst förknippat med estetiska värden samt dess roll som en tidstypisk företeelse från 1900-talets slut.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Månsarps kyrkogård anlades 1853-54 i samband med kyrkobygget och den är relativt ung sett ur kyrkogårdsperspektiv. Kyrkogården är tydligt uppdelad i två, den ursprungliga delen runt kyrkan och den nya i norr, invigd 1964. Den äldre delen har en likartad prägel över hela kyrkogården dock med olika inslag. Närmast kyrkobyggnaden, både i norr och söder, finns ett större inslag av mer högresta och påkostade vårdar, runt kyrkans kor finns grusgravar och i öster har planterats rygghäckar mellan efterkrigstidens lägre vårdar. Dessa inslag visar på kyrkogårdens historia och utveckling och bör bevaras. Stenmuren runt gamla kyrkogården, trädkransen och smidesgrindarna är representativa för landsortskyrkogården och bör bevaras. Trädkransen kan med fördel kompletteras. Under 1960-talet utvidgades kyrkogården och 1992 försågs den med en minneslund för att kunna svara mot önskemål om moderna rationella och anonyma gravar. Den nya kyrkogården har en tidstypisk och modern prägel. Den skiljer sig tydligt från den äldre genom

dess lätta skogskaraktär och detta är ett drag att värna.

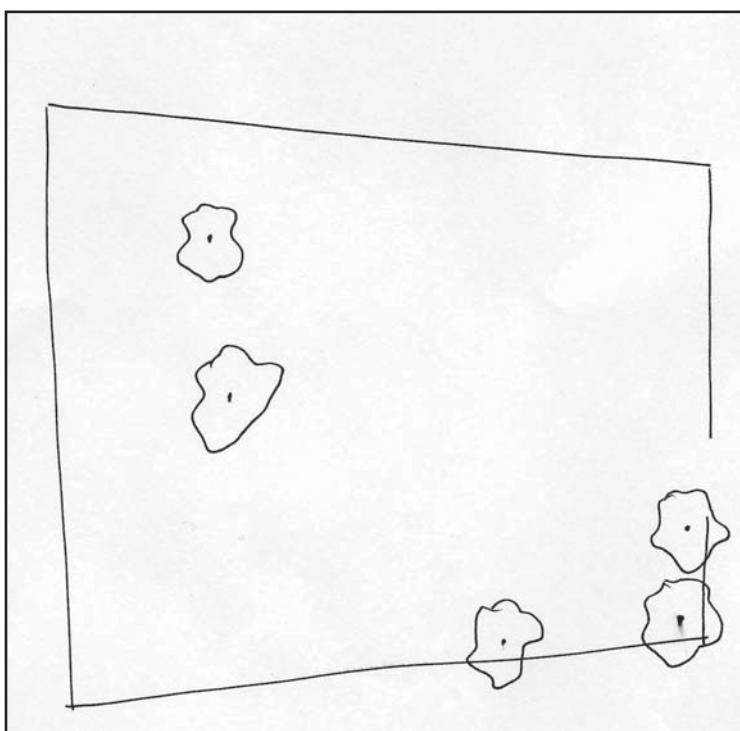
Att tänka på vid förvaltning av kyrkogården

- Skillnaden mellan den nya mer skogliga och den gamla, mer reglerade, kyrkogården är viktiga att bevara.
- Stenmur, grindar och trädkrans runt gamla kyrkogården är viktiga som betydelsefulla delar av landsortskyrkogårdens utformning. Rygghäckarna på den äldre delen av kyrkogården har en viktig strukturell betydelse.
- Vårdar äldre än 1940 och vårdar med titel bör bevaras, helst på plats.
- Vårdar med titlar utgör historiska dokument som berättar om yrken och social sammansättning i socknen under gången tid.
- Gruset i form av gravar och gångar, är en viktig beståndsdel på landsortskyrkogården. Grusgravar som placerats öster om kyrkan och som följer korets form som på Månsarps kyrkogård är mycket ovanligt.

Månsarps ödekyrkogård

Sammanfattande beskrivning

Kyrkogården anlades på 1200-talet i samband med att en kyrka byggdes på platsen. 1853 byggdes en ny kyrka med kyrkogård på andra sidan landsvägen, ett par hundra meter åt nordöst och kyrkogården övergavs och förföll. Området består idag av en öppen gräsklädd plats omgärdad av en stenmur. I öst finns den enda ingången med vita putsade grindstolpar täckta med ett koppartak och en enkel smidd grind. Björkar och kastanjer växer inne på kyrkogården och där finns även en gravvård från 1733, en minnesvård från 1993 och ett gjutjärnskors placerat i den forna kyrkans kor. På sina ställen kan skönjas kyrkans grundstenar men de flesta är övervuxna av gräs.

En schematisk skiss över ödekyrkogårdens utbredning.

Socken och kyrkogårdsmiljö

Månsarps socken ligger i Jönköpings läns nordvästra del. Den gränsar i söder till Byarums socken i Vaggeryds kommun, i öst till Barnarps, i norr till Sandseryds och i väst till Angerdshestra socknar. Landskapet domineras av högländet och i socknen tronar Taberg med sina 343 m ö h. Industrialismen har långa anor i Månsarps socken, malmbrytningen började redan på 1600-talet. Övriga industrier har bland annat varit Tabergs Yllefabrik, ett par möbelfabriker och mekaniska verkstäder. Månsarps samhälle växte fram runt en

byggnadssnickerifabrik. Trakten blev tidigt befolkad, det tyder den mängd fornlämningar som finns på. Socknen nämns i skrift första gången 1394, då som Magnusathorp.

På Månsarps ödekyrkogård stod fram till 1853 en kyrka byggd 1714. Den hade ersatt en medeltida träkyrka som stått på samma plats. 1853 revs kyrkan, i och med att en ny kyrka uppfördes strax nordost om den gamla, och timret såldes. Idag finns endast grundmurarna till kyrkobyggnaden kvar.

Kyrkogårdens historik

Kyrkogården har medeltida anor då en liten träkyrka byggdes under 1200-talet på en gammal kultplats. Till kyrkan hörde även en öppen klockstapel. Järnmalsbrytningen kom igång under 1600-talet och 1714 räckte inte längre kyrkan utan en ny uppfördes på samma plats. Kyrkan hade långhus, kor, sakristia och två eller tre vapenhus eller utbyggnader. Den öppna klockstapeln byggdes in 1785. Den tidigaste omgärdningen bestod av träbalkar men denna ersattes av en stenmur som stod färdig 1814. 1836 utvidgades kyrkogården åt öster och i samband med detta tillverkade smedmästare Johan i Målön ett par kraftiga järngrindar, vilka i mönstret inneslöt "Månsarp 1836". Dessa grindar sitter nu vid huvudingången till den nya kyrkogården. 1943 besökte landsantikvarien i Jönköping Egil Lönnberg kyrkogården och detta resulterade i ett "förslag till restaurering och uppsnygning av platsen".

Händelsehistorik

1714

En ny kyrka med klockstapel byggdes, som ersättning för en medeltida träkyrka som stått på samma plats. (JLM)

1785

Klockstapeln byggdes in. (JLM)

1797

Det gamla bårhuset plockades ned och timret användes till att bygga en ny inventariebod. (JLM)

1814

Stenmuren runt begravningsplatsen stod färdig. (ATA)

1836

Kyrkogården utvidgades åt öster. Nya järngrindar tillverkades av smedmästare Johan i Målön, märkta "Månsarp 1836". (JLM)

Kyrkogårdens grindstolpar tillkom 1836 i samband med att kyrkogården utvidgades åt öster. Grinden är sentida, den ursprungliga grinden finns på nya kyrkogården.

Vegetationen på kyrkogården består av tre kastanjer och två björkar. i övrigt har kyrkogården en ängsliknande karaktär.

Kyrkogårdsmuren från 1836 är kallmurad av naturstenar. Den är idag till stor del mossbeväxt. Korset är ett smideskors från 1993.

1853

Kyrkan och klockstapeln revs och timret såldes. (JLM)

1937

Grundmuren till kyrkan blottlades. (JLM)

1943

Ett åtgärdsprogram för kyrkogården upprättades av landsantikvarien i Jönköping Egil Lönnberg. Grindarna från 1836 sitter nu på den nya kyrkogården. (JLM)

1971

Grindstolparna rätades upp. (JLM)

1993

En minnesvård över Tolf och hans hustru Sigrid restes av Tolfska släktföreningen. (Andersson 070111)

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården är idag en öppen gräsklädd plats av ängskaraktär. Omgärdningen, minnesvården, gravstenen och gjutjärnkorset i den forna kyrkans kor är det enda som påminner om att här funnits en kyrkogård. 1937 togs den gamla kyrkans grundstenar fram men idag är dessa återigen överväxta.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmur av naturstenar täckt med mossa och sedumväxter. Muren är från 1814, tidigare fanns en omgärdning av träbalkar. I den norra och den södra muren syns igenmurade öppningar.

Ingångar

Kyrkogården har endast en ingång, i den östra muren. Den består av murade grindstolpar som slät- och spritputsats. Grindstolparna kröns av en koppartak av tältmodell med rakt avslut. Grinden är en enkel smideskonstruktion av okänd ålder.

Vegetation

Den vegetation som finns på kyrkogården består av två björkar vid den nordöstra delen av kyrkogården och tre kastanjer längs den östra och södra muren.

Gravvårdstyper

Endast en gravvård finns på kyrkogården. Den är en rektangulär liggande sandstenhäll med järnringar i de fyra hörnen och under den vilar Hindrich van Lindt som avled 1733. Hällen användes under 1800-talet som kyrktrappa vid nya kyrkan.

En minnesvård i form av ett bultat järnkors restes 1993 över Tolf och hans hustru Sigrid av Tolfiska släktföreningen. Den står vid den östra muren. I det som tidigare var kyrkans kor finns idag ett gjutjärnskors, när korset restes är okänt.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

I och med att den nya kyrkan byggdes och en ny kyrkogård anlades stannade tiden på ödekyrkogården och den speglar hur de flesta kyrkogårdar såg ut före den uppreglering som var väldigt vanlig under 1800-talet. Kyrkogården är liten, och har endast utvidgats vid ett känt tillfälle, och omger kyrkans grundstenar symmetriskt med ungefär lika mycket plats på alla sidor. Det vildvuxna gräset ger området en ängsliknande karaktär. Endast en gravvård finns på kyrkogården och denna har flyttats vid minst ett tillfälle, då den har använts som kyrktrappa vid den nya kyrkan. Avsaknaden av gravvårdar betyder inte att här inte finns några gravar vilket gör kyrkogården till en fast fornlämning och att den skyddas enligt Kulturminneslagen.

1943 togs denna bild av Hindrich van Lindts gravvård där rester av ett kors kan ses.

Samma gravvård som ovan i september 2006.

Referenser

Tryckta källor

Erixon, Sigurd, mfl, (red.) Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Jönköpings län, del IV, Uddevalla 1952

Cinthio E, Ellenius A, Gustafsson E, Unnerbäck R. Kyrkobyggnader 1760—1860, del 2 Småland och Öland. Uppsala 1993

Otryckta källor

Andersson Magnus, kyrkogårds- och fastighetschef, Månsarps församling. 070111

Arkiv

Antikvarisk Topografiska Arkivet, genom kopior i Jönköpings länsstyrelses arkiv (ATA)

Jönköpings läns museums arkiv (JLM)

Muntliga källor

Phebe Eklund, kartingenjör, Lantmäteriafdelningen, Jönköpings kommun. 061201

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B336/05

Beställare: Växjö stift

Fastighetsägare: Månsarps församling, Svenska kyrkan; Ingvar Gustavsson, Lars Johansson och Jönköpings kommun

Rapportansvarig: Ia Manbo

Foto: Ia Manbo

Län: Jönköpings län

Kommun: Jönköpings kommun

Socken: Månsarps socken

Fastighetsbeteckning: Månsarp 1:182, S:4

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Månsarp 6D 8j

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

Jönköpings läns museum genomför under 2006-2008 kulturhistoriska karakteriseringar av länets kyrkogårdar. Kyrkogårdarna dokumenteras, deras historia beskrivs och deras kulturhistoriska värde preciseras.

Kyrkogården bär på minnet av samhällets tidigare generationer. Här finns titlar på yrken som försvunnit men varit viktiga för bygden. Kyrkogården speglar ortens sociala sammansättning, äldre gårds- och ortnamn som kanske är på väg att försvinna. Enskilda gravvårdar erinrar om forna tiders omsorg om de avlidnas minne.

Månsarps kyrkogård anlades 1857 och en utvidgning genomfördes 1960. Idag präglas kyrkogården av förändringar genomförda under 1900-talet. Den äldre delen har en sammanhållen karaktär med stenmur, trädkrans och smidesgrindar. Här finns såväl påkostade vårdar som rester av allmänna linjen. Utvidgningen har mer karaktären av en skogskyrkogård och vårdarna är moderna i sitt uttryck.

Månsarps ödekyrkogård har medeltida ursprung. Idag har den karaktären av en muromgärdad äng. I den forna kyrkans kor finns ett järnkors.